

**ԱԼԺԻՐԻ ԳԱՂՈՒԹԱՑՄԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ. ԱԲԴ
ԱԼ-ԿԱԴԵՐԻ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ (1839 Թ.)***

ԱՐԱՄ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Աբդ ալ-Կադեր, Ռոբեռ Բյուժո, Ալժիր, Ֆրանսիա, Թաֆնայի պայմանագիր, բանակ, պատերազմ, գաղութ, պետություն, Սմալա:

19-րդ դարի առաջին կեսին Ֆրանսիայի ներխուժումն Ալժիր տարածաշրջանի համար սկիզբ դրեց պայմանական նոր դարաշրջանի: Գրավելով երկրի ծովափնյա մի շարք քաղաքներ և վերջ դնելով դեյերի իշխանությանը, Ֆրանսիան սկսեց Ալժիրի գաղութացումը, ինչը ուղեկցվում էր ալժիրցիների հակաֆրանսիական ապստամբություններով: Սակայն, անկախության նվաճման համար մղված պայքարն ի վերջո մատնվեց անհաջողության, իսկ երկիրն ամբողջովին գաղութացվեց: Այս իրադարձություններն արմատական ազդեցություն ունեցան ոչ միայն Ալժիրի, այլ նաև ողջ Հյուսիսային Աֆրիկայի հետագա պատմության ընթացքի վրա:

1837 թ. մայիսի 30-ին Աբդ ալ-Կադերի և ֆրանսիացի գեներալ Բյուժոյի ստորագրած Թաֆնայի պայմանագրով¹ հաստատված խաղաղությունը 1839 թ. վերջին վտանգված էր: Երկու կողմերի միջև պատերազմի վերսկսումը դառնում էր անխուսափելի և նույնիսկ ցանկալի, ինչի համար առկա էին մի շարք պատճառներ:

Ռազմական գործողությունների դադարեցումը և

* Հոդվածը ներկայացվել է 11.06.2020: Գրախոսվել է 18.08.2020:

¹ Թաֆնայի պայմանագրի ամբողջական տեքստը տե՛ս Churchill Charles 2010: 101-103:

հաստատված հարաբերական անդորրի ժամանակահատվածը էմիր Աբդ ալ-Կադերին հնարավորություն տվեց վերականգնել ուժերը, իրականացնել վարչական ու տնտեսական համակարգերի մի շարք կարևոր բարեփոխումներ, ինչպես նաև արդիականացնել ալժիրյան բանակը: Սակայն, միաժամանակ, էմիրը շատ լավ գիտակցում էր, որ այս նույն ժամանակշրջանում իր թշնամին, անկասկած, ավելի կհզորանա՝ շնորհիվ եվրոպացի վերաբնակների անդադար հոսքի, ալժիրյան հողերի բռնագավթման և այլն:

Պատերազմի վերսկսումն, այսուհանդերձ, պայմանավորված էր մեկ այլ՝ առավել կարևոր հանգամանքով. հետաձգումը կարող էր բացասական ազդեցություն ունենալ հենց Աբդ ալ-Կադերի իշխանության և հեղինակության վրա: Հակաֆրանսիական պայքարի սկզբին Աբդ ալ-Կադերի կողմից հռչակված ջիհադն արաբական ցեղերին իր դրոշի տակ համախմբելու հիմնական պատճառներից էր, մինչդեռ այժմ՝ զինադադարի ժամանակ, վերջիններիս համախմբող և ուղղորդող կարևոր գաղափարի նշանակությունը նվազել էր: Մի շարք ցեղապետեր նույնիսկ կարծիք էին հայտնում, որ ստորագրված պայմանագիրն ավելի շուտ նման է դաշնագրի, ինչն Աբդ ալ-Կադերին վերածում էր սրբազան պատերազմի ոչ արժանի ղեկավարի²: Եվ, եթե ցեղերն սկսեին լքել էմիրի ճամբարն ու ինքնուրույն կարգավորեին ֆրանսիացիների հետ իրենց հարաբերությունները, ապա երկարամյա ազատագրական պայքարի ձեռքբերումներն ու հաղթանակներն անիմաստ կդառնային և,

² Marston, Petzon 2013: 40.

որպես հետևանք, Աբդ ալ-Կադերի նորաստեղծ ալժիրյան պետությունը կմասնատվեր ու կկործանվեր:

Միաժամանակ Ֆրանսիայում շարունակվում էին Ալժիրում ֆրանսիական ներկայության հետագա ճակատագրի վերաբերյալ քննարկումները: Իշխանությունը երկմտում էր՝ արդյոք պետք է սահմանափակվել Ալժիրում արդեն գրավված տարածքներով, թե շարունակել զավթողական քաղաքականությունն ու գաղութացնել ողջ Ալժիրը: Դրա հետ մեկտեղ ֆրանսիական կառավարությունը կասկածի տակ էր դնում Թաֆնայի պայմանագրի նպատակահարմարությունը, քանի որ դրանով Աբդ ալ-Կադերին հանձնվել էին բավական ընդարձակ տարածքներ: Միանգամայն անընդունելի էր դիտվում նաև Աբդ ալ-Կադերին ֆրանսիական զենքի և զինամթերքի խոշոր քանակների վաճառքը, և այն հիմնավորումը, որ դա անհրաժեշտ է ալժիրյան ընմբոստ ցեղախմբերին հնազանդեցնելու համար, որևէ չափով չէր բավարարում Փարիզին: Անհանգստությունը, որ նորաստեղծ արաբական պետությունը և նրա հզորացող բանակը կարող են այդ զենքն ուղղել Ֆրանսիայի դեմ, գնալով աճում էր: Բացի այդ, ֆրանսիացիների կողմից 1837 թ. հոկտեմբերին³ Կոնստանտինայի⁴ գրավումը և Ահմեդ բեյի պարտությունը վերջիններիս հնարավորություն տվեց կենտրոնացնել իրենց ուժերն Աբդ ալ-Կադերի դեմ: Կոնստանտինայի գրավմամբ և Արևելյան Ալժիրի հպատակեցմամբ Թաֆնայի պայմանագիրը, փաստորեն, կորցրեց իր կարևորությունը գաղութային իշխանությունների

³ Луцкий 1965: 153.

⁴ Արևելյան Ալժիրի վարչական կենտրոն:

համար⁵, և նրանք սկսեցին այն խզելու ուղիներ որոնել:

Տարածայնություններ ծագեցին Թաֆնայի պայմանագրի տեքստի մեկնաբանման շուրջ: Պայմանագրի ֆրանսերեն և արաբերեն թարգմանությունների անճշտություններն ու անհամապատասխանությունները հնարավորություն տվեցին երկու կողմերին յուրովի ընկալել Ալժիր քաղաքից արևելք ընկած տարածքների պատկանելիության խնդիրը⁶:

Ձգտելով մեղմել ստեղծված ճգնաժամային իրավիճակը՝ Աբդ ալ-Կադերը մի քանի նամակ ուղարկեց Ալժիրի գեներալ-նահանգապետ Վալենին, Ֆրանսիայի թագավոր Լուի-Ֆիլիպին և Ֆրանսիայի կառավարությանը, որոնցում խնդրում էր փոփոխության չենթարկել Թաֆնայի պայմանագիրը, որը կարգավորել էր հարաբերությունները ֆրանսիացիների հետ և կայունության մի քանի տարիներ էր տվել Ալժիրին: Աբդ ալ-Կադերն իր նամակներում անընդհատ շեշտադրում էր խաղաղության կարևորությունը երկու կողմերի համար: Լուի-Ֆիլիպին ուղղված իր նամակում Աբդ ալ-Կադերն ընդգծում էր, որ ցանկանում է խաղաղություն և միայն խաղաղություն⁷: Սակայն հաստատված իրավիճակը բարելավելու ոչ այս, ոչ էլ հետագա փորձերը որևէ արդյունքի չհանգեցրին: 1839 թ. հոկտեմբերին 26-ին⁸ Ալժիրի գեներալ-նահանգապետ Վալեն⁹, ցանկանալով ամրապնդել ցամաքային

⁵ Ֆրանսիացիների կողմից Թաֆնայի պայմանագրի ստորագրման հիմնական պատճառներից մեկը ուժերի կենտրոնացումն էր Կոնստանտինայի բեյ Ահմեդի դեմ պայքարի համար:

⁶ **Abou-Khamseen, Manssour 1983**: 76; **Ageron 1991**: 14-15.

⁷ **Brower Benjamin 2011**: 181.

⁸ **Buoyerdene Ahmed 2012**: 211.

⁹ Սիլվան Չարլզ Վալեն Ալժիրի գեներալ-նահանգապետ է նշանակվել 1837 թ.:

կապը Կոնստանտինայի և Ալժիրի միջև, խոշոր զինվորական ջոկատ ուղարկեց Կոնստանտինայից, որը պետք է անցներ վիճահարույց տարածքներով: Այդ քայլը հետապնդում էր մեկ այլ կարևոր խնդիր ևս՝ փորձության ենթարկել էմիրի վճռականությունն ու գործելու պատրաստակամությունը:

Աբդ ալ-Կադերը, բացատրություն պահանջելով ֆրանսիացիների գործողությունների համար, հերթական բողոքի նամակ ուղարկեց Վալեին, ինչին գեներալ-նահանգապետը պատասխանեց, որ «դա ընդամենը հաճելի զբոսանք էր»¹⁰: Անհրաժեշտ է նշել, սակայն, որ այս «զբոսանքի» ընթացքում ֆրանսիական զորքերը գրավեցին Աբդ ալ-Կադերի հսկողության տակ գտնվող Համզա բերդը¹¹:

Կողմերի միջև պատերազմը դառնում էր անխուսափելի: Վրդովված Աբդ ալ-Կադերն անհապաղ սրբազան պատերազմ հայտարարեց, և արդեն նոյեմբերին նրա բանակը լավ ծրագրավորված հարձակում իրականացրեց Ալժիրից հարավ գտնվող Միտիջա դաշտավայրի վրա, որտեղ հաստատվել էին եվրոպացի վերաբնակները: Հանկարծակիի եկած գեներալ-նահանգապետ Վալեն ստիպված էր թողնել իր առաջնային դիրքերը և նահանջել¹²:

1839 թ. վերջին վերսկսված պատերազմն Աբդ ալ-Կադերի համար կարող էր Ալժիրի գաղութացմանը վերջ դնելու լավագույն հնարավորություն դառնալ: Աբդ ալ-Կադերի բանակի թիվը հասնում էր 70 հազարի, սակայն իրականում նա կարող էր ապավինել միայն իր և իր

¹⁰ Buoyerdene Ahmed 2012: 90.

¹¹ Хмелева 1973: 85-86.

¹² Ageron 1991: 18.

խալիֆների անմիջական հսկողության տակ գնտվող զորքին, իսկ դրանց թիվն անհամեմատ քիչ էր՝ ընդամենը 30 000-ի հասնող հեծելազոր և 6000 հետևակ¹³: Բայց և այնպես էմիրը կարողացավ հասնել մի շարք կարևոր հաղթանակների, որոնք լուրջ անհանգստության առիթ ստեղծեցին ֆրանսիական իշխանությունների համար և վերջիններիս հարկադրեցին ամրապնդել ալժիրյան զորախումբը:

1840 թ. փետրվարին գեներալ-նահանգապետ Վալեն, ստանալով համալրում և իր զորքերի թիվը հասցնելով 60 000, անցավ հակահարձակման¹⁴: Նրան հաջողվեց մի քանի ամսվա ընթացքում մեծ կորուստների գնով նվաճել Շարշալը, Ալմերիան (ալ-Մարիյա) և Միլյանան¹⁵: Սակայն երբ Աբդ ալ-Կադերի զորքերը հարձակումներ սկսեցին Ալժիրի, Օրանի և Թիթերիի շրջանների վրա: Չնայած այն հանգամանքին, որ գեներալ-նահանգապետ Վալեն մի քանի հաղթանակ տարավ Աբդ ալ-Կադերի դեմ, սակայն, այնուամենայնիվ, նրան այդպես էլ չհաջողվեց էական փոփոխություն մտցնել ռազմական գործողություններում: Այդ իսկ պատճառով 1840 թ. դեկտեմբերին նա հեռացվեց իր զբաղեցրած պաշտոնից, իսկ արդեն 1841 թ. սկզբին¹⁶ նրան փոխարինեց Ռոբերտ Բյուժոն¹⁷: Նկատի առնելով նոր նահանգապետի հետ իր վաղեմի ծանոթության հանգամանքը՝ Աբդ ալ-Կադերը հույս

¹³ Churchill Charles 2010: 190.

¹⁴ Abou-Khamseen, Manssour 1983: 80.

¹⁵ Ali, Abdulrahim, Thiam, Iba Der, Talib, Yusof 2016: 74.

¹⁶ Marston, Petzon 2013: 41.

¹⁷ Թոմա Ռոբերտ Բյուժո, դեռևս 1836 թ. գլխավորում էր ֆրանսիական զորքերին Ալժիրում, 1837 թ. հենց նա ստորագրեց Թաֆնայի պայմանագիրը:

ուներ նրա հետ երկխոսության եզրեր գտնել, սակայն շատ արագ այդ սպասելիքները հոդս ցնդեցին: Գեներալ-նահանգապետ Բյուժոն անմիջապես ավելացրեց գաղութային զորքերի թիվը՝ այն հասցնելով 85 000-ի¹⁸: Այսպիսով, ստանալով քանակական գերազանցություն և ունենալով տեխնիկական ակնհայտ առավելություն, Բյուժոն կիրառեց շարժական («թռչող») զորասյունների նոր մարտավարությունը, համաձայն որի՝ թշնամու հսկողության տակ գտնվող տարածքներ էին ներխուժում միանգամից մի քանի խոշոր զորասյուններ՝ պարտադրելով Աբդ ալ-Կադերին մասնատել իր զորքը:

1841 թ. ռազմական գործողությունները սաստկացան և, իրականում, վերածվեցին համընդհանուր պատերազմի: Ֆրանսիացի զինվորներն ավերակների էին վերածում քաղաքները՝ թալանելով և կոտորելով դրանց բնակչությանը: Նման ճակատագրի էին արժանանում նաև գյուղաբնակները: Ֆրանսիացիները հարձակումներ էին գործում գյուղերի վրա՝ ամբողջովին ոչնչացնելով դրանք և սպանդի ենթարկելով բնակչությանը: Այս ռազմավարության էությունն իր հստակ արտահայտությունը գտավ գեներալ-նահանգապետ Բյուժոյի՝ Ֆրանսիայի Ներկայացուցիչների պալատում ելույթում, երբ վերջինս ուղղակիորեն ասաց. «Ես կմտնեմ ձեր սարերը, ես կվառնեմ ձեր գյուղերը և բերքը, ես կկտրեմ ձեր պտղատու ծառերը»¹⁹:

Բյուժոյի նպատակները պարզ էին և անթաքույց. ծանր կացության մեջ դնել գյուղացիներին և, միաժամանակ, հետապնդումների ու արտաքսման սպառնալիքի

¹⁸ Хмелева 1973: 92.

¹⁹ Buoyerdene Ahmed 2012: 92.

ներքո Ալժիրի ցեղերին դուրս հանել Աբդ ալ-Կադերի դեմ: Ֆրանսիացիների գործողությունները տվեցին իրենց սպասված արդյունքը: Դրանք ոչ միայն կոտորեցին ալժիրցիների մարտական ոգին, այլև քայքայեցին երկրի տնտեսությունը՝ նվազեցնելով դրանից ստացվող շահույթը, որն այնքան անհրաժեշտ էր Աբդ ալ-Կադերին պայքարը շարունակելու համար:

Մինչև ռազմական գործողությունների վերսկսումն Աբդ ալ-Կադերի վերահսկողության տակ էր գտնվում քաղաքներից և ամրոցներից կազմված պաշտպանակ գիծը, որը ձգվում էր երկրի արևելքից արևմուտք, սակայն արդեն 1841 թ., այն գրավվեց Բյուժոյի զորքերի կողմից: Այսպիսով, կտրված լինելով կանոնավոր մատակարարումից և ռազմական հենակետերից, ալժիրցիներն ստիպված եղան անցնել պարտիզանական պայքարի: Աբդ ալ-Կադերի ջոկատներն արագ տեղաշարժվելու և մեծ տարածքներ անցնելու շնորհիվ կարողանում էին հանկաժակի հարձակումներ իրականացնել ֆրանսիական զորքերի և նրանց մատակարարման ուղիների վրա²⁰: Չնայած նման մարտավարությանն ու որոշակի հաջողություններին՝ ալժիրցիներն, այսուհանդերձ, ի վիճակի չէին այնպիսի հարվածներ հասցնել, որոնք կկանգնեցնեին ֆրանսիական ռազմական մեքենայի առաջխաղաղացումը:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Աբդ ալ-Կադերի համար պատերազմական գործողությունների ոչ բարենպաստ ընթացքը և ուժերի անհավասարությունը վերջինիս

²⁰ Գեներալ Բյուժոյի խոստովանությամբ Աբդ ալ-Կադերի որոնման համար նրան հրաշագործ է պահանջվում, իսկ զինվորներին՝ թևեր, որպեսզի բռնեն նրան: Տե՛ս **Marston, Petzon 2013**: 43.

դրդեցին դիմել Անգլիայի միջնորդությանը՝ Ֆրանսիայի հետ բանակցությունների վերսկսման համար: 1841 թ. դեկտեմբերին Աբդ ալ-Կադերը նույնիսկ առաջարկում էր ֆրանսիական զորքերի դեմ պայքարում օգնության դիմաց Անգլիային հանձնել ալժիրյան պետության ողջ արտաքին առևտուրը և Ալժիրի ծովափնյա շրջանների վերահսկողությունը²¹: Սակայն այս առաջարկը մնաց անպատասխան:

1842 թ. Աբդ ալ-Կադերն օգնություն ստանալու ակընկալիքով դիմեց նաև Օսմանյան կայսրությանը: Էմիրը պատրաստ էր ճանաչել օսմանյան սուլթանի գերակայությունն Ալժիրի վրա, ինչպես նաև տարեկան հարկ վճարել²², սակայն Բ. Դուռը, չցանկանալով սրել հարաբերությունները եվրոպական երկրների հետ, մերժեց Աբդ ալ-Կադերի առաջարկը: Ստեղծված պայմաններում Աբդ ալ-Կադերի միասնական ալժիրյան պետության ճակատագիրը դառնում էր անհեռանկար:

Ինչպես արդեն նշել ենք, բոլոր այն քաղաքները (ինչպես Մասկարան, Թանգդեմտը, Թլեմսենը), որոնք էմիրի համար կարող էին ծառայել որպես քաղաքական կենտրոններ, գրավվեցին: Նույնպիսի ճակատագրի արժանացան նաև Աբդ ալ-Կադերի խալիֆների նստավայրերը: Ալժիրյան նորաստեղծ պետությունն ուղղակի քայքայվեց:

Չնայած դժվարին իրավիճակին՝ Աբդ ալ-Կադերը չէր պատրաստվում հանձնվել. պայքարը դեռ շարունակվում էր: Պարտիզանական պատերազմի պայմաններում էմիրին հավատարիմ զորքը մշտապես պետք է շարժման

²¹ Хмелева 1973: 95-96.

²² Նույն տեղում:

մեջ լինելը: Հետևաբար 1842 թ. վերջին Աբդ ալ-Կադերն իր մարդկանց համախմբելու և նրանց մարտունակությունը պահպանելու նոր միջոց գտավ. նա ստեղծեց Սմալա²³ վրանային քաղաքը, որտեղ տեղակայվեցին իր զորքն ու նրանց ընտանիքները: Այստեղ հաստատվեցին էմիրին միացած ցեղերը, ոչնչացված քաղաքների և գյուղերի բնակիչներն ու շատ ուրիշներ: Սմալայում բացվեցին դպրոցներ, արհեստանոցներ, շուկաներ, մզկիթներ, զինանոցներ և կենսական նշանակության այլ կառույցներ: Տասնյակ հազարավոր ընտանի կենդանիներն ապահովում էին անհրաժեշտ սննդամթերքի քանակությունը: «Քաղաքում» բնակություն էր հաստատել մոտ 40 հազար մարդ²⁴: Սմալան վերածվել էր յուրատեսակ շրջիկ մայրաքաղաքի, որը վտանգի պահին կարող էր արագ տեղափոխվել այլ վայրեր, ինչի կարիքը հաճախակի էր զգացվում: Ֆրանսիացիները ջանք չէին խնայում հայտնաբերելու այն, ինչը ֆրանսիացի գեներալների համար առաջնային խնդիր էր դարձել: Ավելորդ չէ նշել, որ վերջիններս այդ նպատակով տարբեր ուղղություններով բազմաթիվ «թռչող» զորասյուններ էին ուղարկում: Համառ փնտրտուքներն ի վերջո տվեցին իրենց արդյունքը. 1843 թ. գարնանը այդպիսի զորասյուններից մեկը՝ դուքս դ'Օմալի²⁵ գլխավորությամբ, միանգամայն անսպասելիորեն հայտնաբերեց վրանային մայրաքաղաքը²⁶: 600 հոգուց կազմված ֆրանսիական զորասյունը հանկարծակի հարձակմամբ պարտության մատնեց պաշտպաններին և

²³ Սմալա թարգմանաբար նշանակում է տնային տնտեսություն:

²⁴ **Abou-Khamseen, Manssour 1983**: 126.

²⁵ Ֆրանսիայի թագավոր Լուի-Ֆիլիպի որդի Հենրիխ Օրլեանցի դուքս դ'Օմալ:

²⁶ **Churchill Charles 2010**: 220.

ոչնչացրեց Սմալան: Ֆրանսիացիներին հաջողվեց գերեվարել բազմաթիվ ալժիրցիների, իրենց հետ տանել նաև ողջ գանձարանը և անասունների հոտերը, իսկ այն, ինչ մնաց, այդ թվում նաև Աբդ ալ-Կադերի թանկարժեք գրադարանը, կրակի հանձնեցին²⁷: Սմալայի կործանումն ուժգին հարված հասցրեց Աբդ ալ-Կադերի բանակի մարտունակությանը և բեկումնային նշանակություն ունեցավ ազատագրական պայքարի հետագա ողջ ընթացքի համար:

Ալժիրցիներն, այսպիսով, հայտնվեցին շատ ծանր վիճակում: Էմիրի զորքերը մեկը մյուսի հետևից մի շարք պարտություններ կրեցին, և նույնիսկ մահափորձ իրականացվեց Աբդ ալ-Կադերի դեմ: Վերջինիս ուժերն արագորեն նվազում էին: Այլևս ի վիճակի չլինելով վերականգնել Սմալան՝ Աբդ ալ-Կադերը դրա փոխարեն հիմնեց մեկ այլ վրանային ռազմակայան, որտեղ բնակվում էր ընդամենը հազար մարդ²⁸: Սակայն 1844 թ. սկզբին ֆրանսիական զորքերն այն ևս հայտնաբերեցին և ոչնչացրին²⁹:

Ալժիրյան բանակի մնացորդները, ֆրանսիական զորքերի կողմից անընդհատ հետապնդումների ենթարկվելով, ստիպված էին նահաջել ու թաքնվել: Ի վերջո Աբդ ալ-Կադերին այլևս ոչինչ չէր մնում, քան իրեն հավատարիմ մնացած մարդկանց հետ լքել Ալժիրը և ապաստանել Մարոկկոյում՝ հույս ունենալով այստեղ իր դաշնակից սուլթան Աբդ ալ-Ռահմանի օգնությամբ վերականգնել իր ուժերը, վերադառնալ Ալժիր և ազա-

²⁷ Նույն տեղում, 221:

²⁸ Хмелева 1973: 100.

²⁹ Նույն տեղում:

տագրել երկիրը ֆրանսիացիներից: Սակայն այդ ծրագիրն այդպես էլ հնարավոր չեղավ իրականացնել:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

- Луцкий В. 1965, Новая история арабских стран, Москва, 372 с.
Хмелева Н. Г. 1973, Государство Абд аль-Кадира Алжирского, Москва, 125 с.
Abou-Khamseen Manssour A. 1983, The First French-Algerian War (1830-1848): A Reappraisal of the French Colonial Venture and the Algerian Resistance, Berkeley, 309 p.
Ageron Ch. R. 1991, Modern Algeria, A History 1830 to the Present, London, 166 p.
Ali, Abdulrahim, Thiam, Iba Der, Talib, Yusof A. 2016, The Different Aspects of Islamic Culture: Islam in the World Today, Part I, Retrospective of the Evolution of Islam and the Muslim World, Paris, 2016, 544 p.
Buoyerdene Ahmed 2012, Emir Abd El-Kader: Hero and Saint of Islam, World Wisdom, 242 p.
Brower Benjamin C. 2011, The Amir Abd Al-Qadir and the «Good War» in Algeria, 1832-1847, Studia Islamica, 106/2, Brill, 374 p.
Churchill Charles H. 2010, The Life Of Abdel Kader: Ex-Sultan Of The Arabs Of Algeria (1867), Kessinger Publishing, 346 p.
Marston E., Petzon B. 2013, The Compassionate Warrior, Abd el-Kader of Algeria, Wisdom Tales, 195 p.

Արամ Գասպարյան, պ.գ.թ., ՀՀ ԳԱԱ
արևելագիտության ինստիտուտ,
Արաբական երկրների բաժին, ավագ գիտաշխատող,
mmcsar@gmail.com

THE SECOND ERA OF THE COLONIZATION OF ALGERIA: THE FALL OF ABD EL-KADER'S STATE (1839)

Key words: *Abd al-Kader, Robert Bugeaud, Algeria, France, Treaty of Tafna, army, war, colony, state, Smala.*

The war between Abd al-Kader and French, which was ended in 1837 by Treaty of Tafna, resumed in 1839. By that time the resumption of hostilities had become inevitable and even desirable

due to the situation in Algeria. The French authorities wanted to continue occupation policy, put an end to Abd al-Kader's power and completely colonize Algeria. At the same time Abd al-Kader, being in the peak of his power, was eager to end up the colonization of Algeria and expelled the French.

The initial period of the war was successful for the Algerians but in the beginning of 1840 the French troops leading by General Bugeaud began attacking. The French using a strategy of scorched earth, combined with fast-moving cavalry columns captured all the cities and settlements of political and military significance. The troops' tactics were heavy-handed, and the population suffered significantly. Abd al-Kader's newly formed Algerian state was fallen and Abd el-Kader was forced to retreat into Morocco.

Aram Gasparyan - PhD,
Institute of Oriental Studies NAS RA,
Department of Arabic Countries, Senior Researcher,
mmcsar@gmail.com